

בלבוי משכון אבנה

נקודה מתוך הפרשה

בראשית

נאמר בפסוק השני בתורה "וחושך על פני תהום" יואיל רבנו לבאר מדוע נאמר דייקא פני תהום ולא על התהום או בתהום (בסוף הפסוק נאמר שוב לשון על פני המים) מלבד הכוונה הפשטית.

ביאור מורינו הרב שליט"א

עפר וזהו חושך – אש על פני תהום. תהום היינו או מים, כ"כ רש"י וז"ל על פני תהום – על פני המים שעל הארץ, עכ"ל. או תהום רוח כמ"ש ר"מ בוטריל שם וז"ל: על פני תהום הוא יסוד האויר, האויר וקראו תהום בסיבת שני חלקיו מהאויר כי הנה יסוד האויר נחלק לשני חלקים העליון הוא חם זך ויבש, והשני הוא תכלית חזרת כוח הניצוץ בשמש המתהפך, והוא מקום הגעתו בעבים, ושם יסודו מים בפועל להוקיר דהוא קר עכ"ל.

ולפי זה "רוח אלקים מרחפת על פני המים" או בתוך המים והם עושים הגלים, או רוח על המים כסדר היסודות אש-חושך – רוח, מים והבן.

לשון פני, נשמע בב' משמעויות
א. לשון פנימיות – בתוך הדבר (אור פנימי)
ב. לשון פנים – על הדבר (אור מקיף)

כתב רבי יוסף בכור שור (בראשית שם) וז"ל :
וחושך על פני תהום, כלומר עיקר מעמדו על פני תהום, כי כל דבר עמוק מאוד אין האור שולט בו ויש שם חושך לעולם עכ"ל, והרי שפני לשון תוך, ובעומק התהום לעולם חשוך. אולם כפשוטו, חושך על פני תהום, היינו שנמצא על התהום וחושך היינו אש, אש חשוכה, י"א – יסוד האש, (עיינן פירוש ר"מ בוטריל, ספ"י פ"א), וי"א שהוא חושך של העדר, (רבנו בחיי בראשית א' ד').

לסדר היסודות בעוה"ז הוא אש רוח מים

נח

נאמר בפרשת נח (ו, יג), "ויאמר אלקים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם וגו'". יואיל רבינו לבאר (מלבד ההבנה הפשטית); מדוע נאמר דייקא בפסוק "מפניהם", דלכאורה היא מילה שאיננה הכרחית להבנת הפסוק.

ביאור מורינו הרב שליט"א

בושו, וכדלהלן. וביתר חדות, אמרו (סנהדרין קח ע"א) אמר רבי יוחנן: בא וראה כמה גדול כחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל, שנאמר כי

בתרגום ביאר כפשוטו, מן קדם עובדיהון בישא. ועיינן רד"ק על אתר, שלכך כתיב "בא לפני". ובעומק "בישיא" מלשון בושת – בושת פנים, ולפ"ז מבואר חמס "מפניהם" דייקא, כי החמס העלה בושה על פניהם, אולם היו עזים ככלב ולא

ונקרא כלב כמ"ש רבותינו (ועיין זוה"ק ח"ג, קעב ע"א, ועמק המלך ש"א פרק נט, ובמקומות רבים בדברי רבותינו). ולכך הופך את פני הדור לפני הכלב.

וזש"כ "חמס מפניהם", שמכח חמס שהוא כח עמלק כנ"ל, הפכה פניהם לפני כלב. כי מידת הכלב לגזול ולחמוס, כמ"ש בכתב סופר (בראשית ד, טו) וז"ל, מידה רעה שבבני האדם, שאף להעשיר ולא ישבע, לא ידע שבעה ומבקש שאינו שלו, גוזל וחומס וידוע מהכלב יש בו מידה רעה הלז, וקרא כתיב (ישעיה נו, יא) והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה, עכ"ל. ורמז לדבר, דכתיב ככלוב (לשון כלב) מלא עוף כן בתיים מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו. ועיין עוד עקידת יצחק (על אתר ד"ה אמרו במדרש), מעשי ה' (בראשית פרק כג ד"ה ועל אלו הפילוסופים), שלל דוד (פסוק ט), הכתב והקבלה (תולדות כז, ז), חתם סופר (נדרים צא ע"ב ד"ה ובפרשת השבוע), ותפארת שלמה (על אתר ד"ה כי מלאה).

מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ. וכתוב החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם, אמר רבי אלעזר: מלמד שזקף עצמו כמקל, ועמד לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר לפניו: רבנו של עולם, לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם.

וכפשוטו זקף עצמו, היינו כאמרם (ויק"ר לג, ג) סאה מלאה עוונות, גזל מקטרג בראש. וזהו זקף עצמו, כי הוא בראש. ועיין רבינו בחיי (על אתר פסוק יב). אולם בדקות יותר, גזל בראש, היינו שנמצא על ראשו של אדם על פניו. וזש"כ חמס מפניהם דייקא.

ובאופן נוסף אמרו חז"ל (זוה"ק בראשית, פה ע"א) כי מלאה הארץ חמס מפניהם, אלין אינון עמלקים וכו', ומאלין דאישתארו מנהון בגלותא רביעאה, אינון בישין בקיומא סגי, ואינון קיימין על ישראל כלי חמס. ועיין תיקונים (תיקון סט, קיג ע"א) והנה בגלות רביעית, עליה אמרי (סוטה מט ע"ב) פני הדור כפני הכלב, והוא מכוח עמלק ששולט עליהם

לך לך

כתיב בפרשת לך לך (יב, ה) "וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בְּנֵי־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְּחָרָן וַיֵּצְאוּ לְלַכְתַּ אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן". ויש לעיין; מדוע נאמר "וַיֵּצְאוּ", ולא הסתפק הכתוב במילים "וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן".

ביאור מזרינו הרב שליט"א

תרח עם אברם וכו' וזה לא נתקיים. וכאן יש כוונה חדשה ע"י ציווי ה' לאברם, ולכן כתיב; "וַיֵּצְאוּ לְלַכְתַּ אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן". והיינו שנתחדש כאן יציאה חדשה ללכת ארצה כנען ולא המשך יציאתו של תרח. וזהו פשוטם של מקראות. [עיין אבן עזרא (על אתר), אלשיך (על אתר), וספורנו (על אתר)]. אולם אמרו (זוה"ק, לך לך ע"ז ע"ב) דכיון דחמא תרח דאברהם בריה אישתויב מגו נורא, אתהדר למעבד רעותיה דאברהם, ובגין כך ויצאו איתם תרח ולוט, ובשעתה דנפקו, מה כתיב, ללכת ארצה כנען, דרעותא דלהון

עיין באלשיך (הערה יז) ששאל שאלה זו. הנה ראשית היציאה והליכה לארץ כנען, כבר היה על ידי תרח, כמ"ש (בראשית יא, לא) וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אֲבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בְּנֵי־הָרָן בְּנֵי־בְנוֹ וְאֶת־שְׂרֵי כְלָתוֹ אֲשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כְּשָׂדִים לְלַכְתַּ אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. וביאר החזקוני (שם), וז"ל, ולא הספיק תרח לבוא בארץ כנען וימות בחרן. ומיד כתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו', יציאה "חדשה" על מנת ללכת לארץ כנען. והבן, שהייתה כוונה ללכת לארץ כנען ע"י

הוא להיות בן למלכות, שתעלה מעשיה עם נפשין דעשיה אל העולם שלמעלה מהם, וז"ש "וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן", שהוא מלכות דעשיה שיש (בה) כוח אחיזה אל הקליפות, ומיד "וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן", שלא נאחו בהם הקליפות, עכ"ל. והבן שכאשר יש אחיזת הקליפות, ישנם עיכובים מכוחם, אולם מכיון שלא נאחו בהם הקליפות, נעשה הכל בזריזות. [ועיין אגרא דכלה (על אתר)].

ביאור נוסף, הנה איתא בזוה"ק (בראשית ע, ט) ויקח אברם את שרי וגו', מהו ויקח, אלא אמשיך לה במילי מעליתא, בגין דלית ליה רשו לבר נש לאפקה איתתיה למיהך בארעה אחרא בלא רעותא דילה וכו', ובגין כך ויקח אברהם, משך לה במילין ואודע לה ארחיהון דאינון בני ברא כמה בישין.

ומבואר בזה שלא ידעו להיכן הולכים כי אם ידעו הרי אמרו (כתובות ק"ע"ב) הכל מעלין לארץ ישראל. אולם יש שפירשו שידעו להיכן הלכו, עיין אור החיים (על אתר). ולפ"ז ביאור הכתובים "וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן", שאף היציאה יש בה מצווה. או מפני שכך ציוה ה' – לך לך מארצך וגו', או מפני מצוות עליה לא"י. וכבר דנו רבותינו האם מצוות ארץ ישראל היא רק הישיבה בה או אף העליה, ואכמ"ל.

הוה למיהך תמן, מכאן אוליפנא, כל מאן דאתער לאתדכאה מסייעין ליה, תא חזי דהכי הוא, דכיון דכתיב ללכת ארצה כנען, מיד ויאמר ה' אל אברם לך לך, ועד דאיהו לא אתער בקדמיתא לא כתיב לך לך.

והרי שמעשה תרח היה אתערותא דלתתא לציווי הקב"ה ללכת אל ארץ כנען. וזהו שורש תשובת תרח – שאמרו חז"ל – שעשה תשובה בסוף ימיו. תשובה לשוב לשורשו לקב"ה, ולשוב לשורש היצירה; ארץ כנען – ישראל. כמ"ש חז"ל (יומא נ"ד ע"א) מציון הושתת העולם. [ועיין ספר אפריון (על אתר)].

וביאור נוסף ביאר האור החיים (על אתר), וז"ל כוונת הכתוב הוא להודיע חיבתו של אברהם, שלא נתעכב אפילו שעה אחת, אלא בגמר דברי ה' לך לך, תיכף וילך אברם ולא נתעכב לשום סיבה ועזב את אביו ומולדתו, עכ"ל. וז"ש "וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן", שנעשה הכל בזריזות, הן יציאתם והן ביאתם במהרה. וכלשון האלשיך (שם), כאשר חשב ללכת ארצה כנען כך לא שקט עד הדבק וימשך עד הקדושה, וילכו ארצה כנען, כי ה' גמר בעדם להביא טובתם אל הפועל, עכ"ל.

וביאר זאת בבן פורת יוסף (על אתר), וז"ל כי נודע ענין יציאת נשמת הצדיק לעוה"ז

וִירָא

נאמר בפרשת וירא (יח, ב) "וַיֵּשְׂא עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיִּרְא וַיֵּרָץ לְקִרְאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה". ויש להבין מדוע נאמר תיבת "וְהִנֵּה" בפסוק, שלכאורה לא נדרשת להבנת העניין.

ביאור מורינו הרב שליט"א

ועתה נבאר את שורש מילת 'הנה': פעם ראשונה שכתוב בתורה לשון 'הנה' הוא (בראשית א, כט); "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב וְזֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְרִי-עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָה".

והנה מלשון 'הנה' נאמר מילת 'הנני'. וכתוב (בראשית כב, א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת-אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנָנִי, ופרש"י וז"ל, כך היא ענייתם של חסידים לשון ענווה הוא ולשון

כפשוטו, כתב בספר חשק שלמה (השורשים אות ה, שורש 'הן'), וז"ל, הן או הנה, מלים בקריאה בלתי מורה על עניין עומד בפני עצמו, רק באה לפאר הדיבור וילפותו, שבזולתה אע"פ שהיה כוונת המאמר מובן היה, אעפ"כ כתבשיל בלי תבלין שמשביע ואין לו טעם, ובאה מילת 'הן' ו'הנה' לתבל המאמר ולהטעימו, עכ"ל. ועיי"ש. וזהו פשוטם של דברים. וכן אמרו חז"ל (ילמדנו) דומים כבני מלאכים, וכל מראה חדש מפליא ונבדל, נאמר בו לשון 'הנה', והבן, וכדלהלן.

רבותינו.

והנה זמן אכילת אדה"ר מעץ הדעת היה שעה עשירית, וכמ"ש (סנהדרין לח ע"ב) תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן, עשירית סרה. והנה שעה עשירית, היא קודם פלג המנחה שראוי לקבל שבת, ועליו נאמר (שמות טז, ה) וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר־יִבְיֹאוּ. ואז היה צריך אדה"ר להכין את מאכלו מעץ הדעת לשבת אולם – לא לאכלו. אולם במקום להכין בחינת 'הנני', לקחו ואכלו עתה, ללא העמדת עצמו במדרגת 'הנה – הנני'.

ולפ"ז ביאור הפסוק הַנְּהַ גַּתְּתִי לָכֶם וְגו', היינו שנתן למי שהוא במדרגת 'הנני', והבן. וקלקול זה, תיקן אברהם בעקדה שאמר – 'הַנְּנִי'. ונגלה לשון 'הנה – הנני' בראיית מלאכים, שבאו לבשר על לידת יצחק. ששלמות מדרגתו בעקדה שבה אמר אברהם 'הַנְּנִי'. ובאו להכינו ללידת יצחק, (בראשית יח, י) פָּעַת תִּהְיֶה וְהַנְּהִיבֵן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ. ושנה (פָּעַת תִּהְיֶה), זו הוא זמן להכנה, שיהא מוכן לדבר.

זימון, עכ"ל. (ולהלן לז, יג) כתב לשון ענווה וזריזות.

והנה מילת 'הנה' שורשה אותיות ה-ן, שעליהן אמרו חז"ל שהן אותיות שאין להן זוג, בסוד (במדבר כג, ט) הֵן־עֵם לְבָדָד. כי שאר האותיות יש להן זוג; א'ט ב'ח וכו', י'צ כ'פ ל'ע וכו'. וזהו לשון הנה – הנני. הנני מפנה את עצמי, ואין כל עסקי אלא בעניין זה, נבדל מן הכל ומוכן ומזומן לדבר זה. וכתוב (במדבר לא, טז) הֵן הִנְּהָ הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלִעָם לְמִסְר־מַעַל בְּה' עַל־ דְּבַר־פְּעוֹר וְגו'". וכתב רש"י, וז"ל, הן הנה מגיד שהיו מכירים אותן, זו היא שנכשל בה פלוני, עכ"ל. והיינו שדבר שאינו ניכר, מתערב עם המדמים לו, ומלות הן-הנה, מבדילה אותו מזולתו, ונעשה ניכר לעצמו.

והנה לשון 'הנה' פעם ראשונה שמופיע בתורה כמ"ש לעיל, הוא גבי וְאֶת־פֶּלֶאֱעֶץ אֲשֶׁר־בוּ פְּרִי־עֵץ זָרַע זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ. ובתוכו עץ הדעת, שלא הותר להם לאכלו מייד אלא לאחר זמן – בשב"ק, כמ"ש

חיי שרה

נאמר בפרשת חיי שרה (כג, ח) "וַיִּדְבֹר אֶתָם לֵאמֹר אִם־יֵישׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת־מַתְּלִי מִלְּפָנַי שְׁמַעֲלוּנִי וּפְגַעוּלִי בְּעַפְרוֹן בֶּן־צַחֵר".

מדוע נאמרה המלה "מִלְּפָנַי", שלכאורה לא נצרכת להבנת בקשת אברהם מבני חת.

ביאור מורינו הרב שליט"א:

ד. כתב הרמב"ן (על אתר) וז"ל, וטעם מִלְּפָנַי, כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון. או יהיה טעמו, מתי אשר הוא לפני, ואני צריך למהר לקבורו, עכ"ל.

ה. כתב בטור הארוך (פסוק ד) וז"ל, לְקַבֵּר אֶת־מַתְּלִי מִלְּפָנַי, שיהיה לי אחוזת קבר לבדי, עכ"ל. וזהו מִלְּפָנַי, ששייך רק לי ועומד לפני לשמוש, ולא לזולתי.

ו. כתב בתולדות יצחק (פסוק ב) וז"ל, ואמר מִלְּפָנַי לומר אני בעת הצורך כל כך, שאם לא תרצו לתת לי שום קבר, תנו לי קבר שאקבור מתי לשעתו ואוציאנו מִלְּפָנַי. ואח"כ אוציא אותה משם ואקבור אותה במקום אחר, ולא יהיה עתה המת לפני, עכ"ל.

ז. כתב האור החיים (פסוק ד) וז"ל, וְאֶקְבְּרָה מַתְּלִי מִלְּפָנַי, פירוש; זה ("מִלְּפָנַי") הוא שמ-

א. לשון חז"ל (מועד קטן כג ע"ב, ועוד) "מתו מוטל לפניו". ולפי זה ביקש לקבור את מתו מלפניו, וע"י הקבורה יסולק ולא יהא – לפניו. וז"ל הרד"ק (פסוק ג) וְאֶקְבְּרָה מַתְּלִי מִלְּפָנַי, כלומר אסירנו מלפני, ואקברנו. וע"ע בתורה תמימה (על אתר).

ב. שרה מתה לפני אברהם. ולפי זה יבואר מַתְּלִי מִלְּפָנַי, היינו שמת מלפני, מת לפני. ושורשו בחֲשֹׁךְ עַל־פָּנָי תְּהוֹם (בראשית א, כ), שהמיתה נקראת חושך, חשכו המאורות כמ"ש חז"ל.

ג. אמרו חז"ל ששרה גדולה מאברהם בנביאות, ואברהם טפל לשרה בנביאות. וזהו מִלְּפָנַי, והיינו מדרגתה גדולה משלו, והיא לפניו והוא אחריה. ולכן ראוי לכבדה יותר ממנו, ולקבורה מהר.

כריחו שלא לחוש על ממונו. ואם לא היה מתו לפניו לא היה קונה דבר, עכ"ל.

ח. כתב בחתם סופר (פסוק א) וז"ל, וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְפָּנַי, משום בזיוני דידי. (ועיי"ש בדבריו בארוכה).

ט. כתב המלבי"ם (פסוק ד) וז"ל, דקדק במילת לְפָנַי, שלא תנוח דעתי בקבורתה, רק באופן זה, שאדע שמקום זה הוא אחוזת קבר לכל המשפחה. ואם לא יהיה נחמד 'בעיני', כאילו לא קברתיה כראוי, עכ"ל.

י. כתב בהכתב והקבלה (פסוק ד) וז"ל, כי כל זמן שלא נקבר המת והוא מוטל ונראה לעין, אז יעציב מאוד את לב קרוביו. ואף שהקבורה חיובה לעצור משום ביזיונא דמיתא, מ"מ הזכיר אברהם מילת לְפָנַי, לצרף בבקשתו גם על צערו בהעדר קבורתו, עיי"ש.

יא. כתב בכתב סופר (פסוק ד) וז"ל, הנה הצדיקים במיתתם קרויים חיים, ומיתתם רק בגוף שאדם רואה בעיניו. אבל הנשמה חיה וקיימת. והיינו מֵתִי מִלְפָּנַי, דוקא מה שְׁלִפְנַי, ובאמת היא חיה, עכ"ל.

יב. כתב בפרדס יוסף (פסוק ג) וז"ל, דאיתא סוף פ"ב בסנהדרין, אין אשה מתה רק לבעלה וכו', לכן ואקברה מֵתִי מִלְפָּנַי שלא מתה רק לו, עכ"ל.

[ועיין עוד בדברי רבותינו; פיתוחי חותם, אורח לחיים, באר מים חיים, ייטב לב,

וישמח משה.]

